

ленко Н. Д. "Київ "столийний град" Володимира та Ярослава". Доповідь прочитана на засіданні пленуму Музею-архіву переходової доби історії Києва 12 серпня 1942 р. (ІР НБУВ, ф. 42, № 12, Машинопис. - 1942. - 12 серпня) // *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Вип. 2. - 1999. - С. 327-354; *Соловська Н. Г.* Передне слово / Антонович Д. - Нью-Йорк; Відень, К.: НБУВ, 1995. - С. 3-6.

⁴⁴ *Павленко С. О., Соловська Н. Г.* Літописознавство в Україні в 50-90-х рр.: апотозований огляд матеріалів "Українського історичного журналу" (1957-1998) // *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Вип. 3. - 2000. - С. 120-147.

⁴⁵ *Зыков Э. Г.* Заметки о русско-болгарских литературных связях старшей поры (X-XI вв.) // *Русско-болгарские фольклорные и литературные связи*, I. - Л., 1976. - С. 5.

⁴⁶ *Smedovski Th.* The latin Missions in Bulgaria in 866-870 / *Palaeobulgarica*, II, 1978. - № 1 - P. 39-55; № 2. - P. 39-51.

⁴⁷ *Жуковская Л. П.* Текстолюгия и язык древнейших славянских памятников. - М., 1976. - С. 253-263; *Пуцко В.* Функциональная роль и художественная концепция декора Остромирова Евангелия // *Старобългаристика*. - 1983. - Т. 7. - № 1. - С. 23.

⁴⁸ *Пуцко В.* Функциональная роль и художественная концепция декора Остромирова Евангелия // *Старобългаристика*. - 1983. - Т. 7. - № 1. - С. 3.

⁴⁹ *Лыхачев Д. С.* Заметки и наблюдения. Из записных книжек разных лет. - Л.: Сов. писатель, 1983. - С. 498.

⁵⁰ *Лыхачев Д. С.* Памятники литературы Древней Руси. Начало русской литературы. XI - XII века. - М., 1978. - С. 15.

⁵¹ *Дубровина Л. А., Ясулайтис В. А.* Использование математических методов и средств вычислительной техники в кодикологических исследованиях рукописных книг // *Информатика и науковедение: Тез. докл. Всесоюз. науч. конф.* - Тамбов, 1988. - С. 118-122; *Дубровина Л. А.* Кодикология та комп'ютеризація: актуальні проблеми камеральної археографії // *Українська археографія: Сучасний стан та перспективи розвитку: Тези доп. Республіканської наради*, груд. 1988 р. - К., 1988. - С. 212-213; *Она же.* Рукописная книга: проблемы кодологии и автоматизации // *Научно-технический прогресс, исторический опыт и современность. Взаимодействие технического и социального прогресса в эпоху феодализма*. - Свердловск, 1989. - С. 54-55; *Она же.* Историко-кодикологические исследования в библиотеке и проблемы компьютеризации описания рукописной книги // *Перспективы развития библиотечного дела в Укр. ССР: Тез. докл. и сообщ. Респ. науч. конф.* (16-18 окт. 1990 г.). - К., 1990. - Ч. 1. - С. 79-81.

⁵² *Брайчевский М. Ю.* Київський великокнязівський архів X-XIII ст. // *Українська археографія: сучасний стан та перспективи розвитку*. Тези доп. Респ. наради. Іруд. 1988. - К., 1988. - С. 104-106.

⁵³ *Омельчук В. Ю.* Національна бібліографія України: Тенденції розвитку, проблеми розробки // *Бібл. вісн.* - 1995. - С. 1-13; *Онищенко О. С.* Електронна культурна спадщина: ретроспекція і перспектива // *Електронні зображення та візуальні мистецтва (доповідь)*. ЕВА. 2002. - Київ / Міжнар. наук.-навч. центр ЮНЕСКО інформаційних технологій та систем НАН і Міністерства освіти і науки України.

Українська археографія: сучасний стан та перспективи розвитку. Тези доп. Респ. наради. Іруд. 1988. - К., 1988. - С. 104-106.

Ніна Березюк

ЩД ДАМОКЛОВИМ МЕЧЕМ РЕФОРМИ

Українська археографія: сучасний стан та перспективи розвитку. Тези доп. Респ. наради. Іруд. 1988. - К., 1988. - С. 104-106.

Процеси перебудови всіх форм соціально-економічного, культурного та національного життя, які переживала Україна за пореволюційні десятиліття, втягували у свою орбіту і наукові бібліотеки.

Сумнозвісна реформа вищої школи 1920-х рр. важко вплинула на їх діяльність та існування. На жаль, відсутність архівів, обмаль публікацій у спеціальній періодиці того часу не дозволяють дослідити цей період в історії вузівських бібліотек України і Харкова. З розумілих для нас причин ці роки залишаються "білою плямою" в історії бібліотекознавства.

Знищення університетів, як "архаїчної", "середньовічної", "схоластичної" освіти, (яких тільки принизливих ярликів не клеїли університетам ідеологи реформи!) було пов'язане, крім змістовних аспектів вишівської реформи, з безумовною необхідністю наявності у новостворених інститутів учбово-допоміжних установ. Найнагальнішою потребою було створення бібліотек. Але вони, як складна структура, не створюються за бажанням чиновників, на потребу часу. Зрозуміло, що єдиним джерелом створення бібліотек нової системи освіти мали бути колишні університетські бібліотеки.

1920-1933 рр. - найдраматичніший період в історії Харківського університету. Відокремлення юридичного

і медичного факультетів і організація на їх базі самостійних вузів стало початком знищення найстарішого університету України. Вже влітку 1920 р. Харківський університет припинив своє існування. Створено натовість Вищі педагогічні курси, а згодом незрозуміла за змістом і цільовим призначенням Академія теоретичних знань через рік свого безславного існування була у 1921 р. реорганізована у Харківський інститут народної освіти (ХІНО), з двома факультетами (професійної освіти і соціального виховання).

Університетська бібліотека залишилась без своєї Alma mater, без організації, яка б опікувалась нею. Намагаючись зберегти цінну книжкову колекцію у період ломки старого апарату РНК УСРР своєю постановою (1922 р.) переводить бібліотеку у підпорядкування Наркомосвіти, зокрема, Укрнауки, як органу управління науковими установами. Колишня університетська бібліотека одержує нову назву "Центральна науково-учбова бібліотека" (ЦНУБ). Вона стає загальнодоступною, публічною.

Не зважаючи на негаразди перших пореволюційних років (відсутність видавничої бази наукової літератури в Україні, мізерні асигнування, надходження і штати, припинення видання "Записок Харківського університета" а, як наслідок, книгообміну, тяжкі умови праці -

бібліотека три роки не опалювалась і не мала електричного освітлення), кількість читачів і книгообіг за період з 1923 до 1927 р. збільшуються втричі. Обслуговуються науковці, студенти всіх вузів міста. Одну третину їх складають викладачі і студенти ХІНО. У 1925 р. створюється довідкове бюро, марксівський кабінет. Але доля колишньої університетської бібліотеки не дає спокою реформаторам освіти.

Майже одночасно в Україні починається реформа бібліотечної справи. Держнаукметодком Наркомосу ставить питання про реорганізацію бібліотечної системи своєї галузі в контексті загальної системи освіти, завдань реформи.

У 1925 р. на шпальтах Центрального органу ЦККП (б) у з'являються статті М. Годкевича (Книжкова палата України) "Поширити керівництво, завершити систему", "Якої бібліотеки потребує столиця". В них вперше ставиться питання про об'єднання колишніх університетських бібліотек з громадськими. Автор вважає, що за нових обставин існування ЦНУБ приречено на загибель, що такі бібліотеки існують як великі кладовища, а не для широкого загалу робітничого читача і пролетарської інтелігенції.

Ідея, висунута, на жаль, фахівцем, була підтримана на офіційному рівні. На I конференції наукових бібліотек (28–31 грудня 1925 р.), яка відбулася у Києві, її озвучив у своїй доповіді "Організація мережі наукових бібліотек та найближчі завдання в їх роботі" представник Української В. В. Дубровський. Він запропонував об'єднати колишню університетську бібліотеку з бібліотекою імені Короленка, ліквідувавши її як самостійну установу.

Так була започаткована дискусія навколо майбутнього однієї з найбільших книгозбірень України. І хоча в полеміці йшлося лише про харківські бібліотеки, але по суті справа торкалася й інших університетських бібліотек.

Першим, хто зважився на захист колишньої університетської бібліотеки, був її директор, відомий ще за часів імператорського Харківського університету український бібліотекознавець Костянтин Іванович Рубинський. У 1928 р. він публікує чотири статті. В одній з них під назвою "Чи варто об'єднувати?", у порядку обговорення публікації М. Годкевича, він писав: "117 років збирали учені університету свою бібліотеку. Створилась бібліотека, якою може пишатись Харків. Ліквідувавши її, ми позбавимось концентрованої наукової бібліотеки, де кожний учений, який цікавиться тим чи іншим питанням, зміг би знайти відповідну книжку. Не в інтересах науки ламати бібліотеку". Поставивши питання про злиття двох найбільших бібліотек Харкова, ініціатори реформи не дали чіткої пропозиції як розподілити півмільйонні фонди. Не уможливив для себе зайняти ту чи іншу позицію науково-дослідний інститут книги, вважаючи що це питання недостатньо вивчено. До честі Української треба віднести те, що вона обережно віднеслася до цього питання.

Рішуча позиція К. І. Рубинського і невизначеність Української викликають незадоволення амбіційних керівників новостворених вузів, зокрема ХІНО. Відсутність єдиної бібліотеки гальмує хід реформи вищої освіти, яка передбачала введення нових методів і форм навчання.

У спадок від знищеного університету ХІНО одержав не тільки провідних вчених, але і його матеріальну базу, зокрема, 25 спеціальних кабінетів (тільки книжкові фонди яких склали понад 80 тис. назв наукової літератури). Із заснуванням ХІНО була створена ще низка навчальних кабінетів. Але витративши великі кошти, ХІНО не одержав необхідної бази для забезпечення навчального процесу. Розкидані, за відсутністю єдиного бібліотечного приміщення по всьому місту, керовані малокваліфікованим персоналом, більше 40 кабінетів, за висловом ректора, "були у жахливому стані".

Лабораторно-бригадний метод викладання, який запроваджувався у вузах, передбачав, що вивчення студентами навчального матеріалу мало відбуватись не у вигляді пасивного сприйняття лекцій професорів, а шляхом самостійної роботи студентів. Скорочення лекційних занять, скасування іспитів, введення "днів вільного розкладу", коли студент міг приходити до кабінету або бібліотеки для самостійної роботи (а міг і взагалі не приходити!), перехід вузів на безперервний робочий тиждень – всі ці новачки не враховували можливостей кабінетів і ЦНУБ. У зв'язку з відсутністю необхідної кількості навчальної літератури і недостатніми штатами вони не мали змоги забезпечити потреби студентів.

Конференція наукових бібліотек УСРР (1925 р.) вимушена була визнати, що проведення лабораторного методу занять і організація кабінетів у вузах без глибоко продуманого плану, привела до цілком негативних наслідків, розпорошення книжкових багатств центральної бібліотеки, паралелізму, неефективному використанню літератури, значним її втратам. Навчальні кабінети, за визначенням конференції, повинні бути частиною фонду центральної бібліотеки.

У дискусію про долю ЦНУБ включається у 1928 р. ректор ХІНО М. Гаврилів. У статті "Дайте і нам слово сказати" він стверджує "університету тепер нема і його бібліотека не може рости у напрямку потреб неіснуючої установи. Якщо вона ще бореться за існування, то це нагадує боротьбу організму, що його штучно підтримують при приступках серцевої астми вдиханням кисню з марксівського кабінету(!), між тим, як в нових інститутах ростуть молоді бібліотеки мов безтрадиційні комсомольця на очах бабусі ЦНБ". Образний, одночасно образливий і їдкий вислів ректора вузу. Зовсім часоно! Логічним виходом з ситуації ректор вважає реорганізацію колишньої університетської бібліотеки і передачу її літератури відповідним спадкоємцям. Ректор вважає кроком вперед ліквідацію бібліотеки Київського університету, злиття її з фондом Всенародної бібліотеки України і передачу приміщення і навчальної літератури

ХІНО. В той час, як Харків робить крок назад. Але він не втрачає надій, що Держнаукметодком вирішить цю проблему.

Над колишньою університетською бібліотекою на довгі вісім років нависає домокль меч знищення.

Тринадцять років сирітства були найтяжчими у її історії. Тому покоління бібліотекарів випала важка доля. Безкінечні вилучення літератури з політичних мотивів, розпочата чистка соціального складу бібліотек, жертвою якої стали декілька керівників бібліотеки, в тому числі К. І. Рубинський, лихоманка фінансування – все це деморалізувало колектив.

До того ж, іде, санкціоноване Наркомосом, розтягання фонду бібліотеки, передача книг і цілих галузевих відділів новоствореним науковим установам, бібліотекам, музеям Києва.

– 1929 рік. Українському науково-дослідному інституту педагогіки передається педагогічний відділ ЦНУБ (44 тис. книг);

– 1929 рік. Український державний медичний бібліотеці – фонд медичної літератури;

– 1929 рік. Бібліотеку спіткав важкий удар. Розпорядженням Укрнауки науково-дослідному інституту ім. Т. Г. Шевченка передаються 63 найцінніших рукописів, які ніякого відношення до його досліджень не мали. Це рукописи М. О. Добролюбова, О. М. Радіцева, М. Ю. Лермонтова, лист О. С. Пушкіна до Радзянко, рукописи пісень Гейне, листи М. М. Карамзіна, а також безцінні для Харківського університету “Бумаги об основани Харьковского университета”, “Дело правления университета о Каразине” та інші. Університет полишився матеріалів щодо його документальної історії, а бібліотека – раритетів, які склали її славу і гордість;

– 1930 рік. До бібліотеки інституту історії партії і Жовтневої революції при ЦК КП(б)У передано більше тисячі одиниць суспільно-політичних журналів.

Перелік втраг бібліотеки можливо було б продовжувати. Справжнім апофеозом кампанії з приводу з’єднання харківських бібліотек стало засідання спеціальної наради при секторі науки Наркомосвіти (1931), яка ухвалила замість двох бібліотек, що є в Харкові, ЦНУБ та Державної бібліотеки ім. Короленка утворити єдину бібліотеку ім. т. Сталіна. Ця бібліотека має бути, за ствердженням реформаторів, однією з найкращих в СРСР¹. Так, колишня університетська бібліотека мало не одержала імені батька народів.

Лариса Понсдельник

ДЕКОРАТИВНО-УЖИТКОВЕ МИСТЕЦТВО ВОЛИНИ МІЖВОСННОГО ПЕРІОДУ (1921–1939)

Ужиткове мистецтво – один із найпоширених видів творчості народу. Особливість зразків цього виду мистецтва полягає в тому, що вони зберігають, передаючи з покоління в покоління, давні національні традиції, самобутність і колорит кожного етнографічного регіону.

Кінець дискусії про долю бібліотеки поклав Нарком освіти України М. О. Скрипник. У своєму виступі на колегії Наркомосвіти у 1932 р. він сказав: “Не думаю, що вийде добре, коли об’єднати наукову бібліотеку з бібліотекою ім. Короленка. Тут треба виходити з цілеспрямованості бібліотеки. Наукова бібліотека має бути знаряддям наукової роботи... Завдання бібліотеки ім. Короленка інше, а саме: обслуговування широкого культурно-пролетарського активу для набуття знань. Цілеспрямованість інша, а значить, і об’єднувати не треба. Нам треба цей об’єднаний ентузіазм дещо прикоротити. Кілька разів це питання підноситься, кілька разів доходило воно до колегії і кожного разу відмовляти. Треба і зараз також відмовити”².

На привеликий жаль, бібліотеку в цей скрутніший час не підтримали її читачі, учені колишнього університету. Не зробив цього і Д. І. Багалій, який любив бібліотеку і багато свого часу для неї зробив. Не захистили її і його колеги, ті, що займали провідні посади у Наркомосвіті (М. Яворський). Ми не маємо права осудити опального вже не той час видатного історика, бо істинним суддею для себе був він сам.

Сторінка історії харківського університету, до якої ми тільки що доторкнулись, перенесла нас до неписької доби грандіозних зламів і потрясінь, досвід яких так поєднує нас із сьогоденням.

¹ О Центральной научно-учебной библиотеке: Постановление СНК УССР, 27 февр. 1922 г. // Соб. узаконений и распоряжений Рабоче-Крестьянского правительства Украины. – 1922. – № 9. – 27 февр. – С. 152–154.

² Годжевич М. Якої бібліотеки потребує столиця // Комуніст. – Х., 1928. – 9 верес.

³ Дубровський В. В. Організація мережі наукових бібліотек та найближчі завдання в їх роботі // Бібліот. збірник. – 1926. – № 1. – С. 10–16.

⁴ О Центральной научно-учебной библиотеке: Постановление СНК УССР, 27 февр. 1922 г. // Соб. узаконений и распоряжений Рабоче-Крестьянского правительства Украины. – 1922. – № 9. – 27 февр. – С. 152–154.

⁵ Гаурілія М. Дайте і нам слово сказати // Комуніст. – Х., 1928. – 11 жовт.

⁶ Реорганізація бібліотечної справи в столиці: [Спец. нарада при секторі науки] // Рад. книгар. – 1931. – 25 сент. № 24. – С. 31.

⁷ Скрипник М. О. Кілька слів про бібліотечну справу: Промова на засіданні Колегії НКО 3.05.1932 р. по питанню “Про стан і перспективи роботи наукових бібліотек” // За соц. будівництво. – 1932. – № 2. – С. 5–9.